

LANDSKAPS ARKEOLOGERNA

KULTURMILJÖVETARE OCH KUNSKAPSFÖRMEDLARE
I RIKSTÄCKANDE SAMVERKAN

www.landskapsarkeologerna.se

Maj 2012

Landskapsarkeologisk lägesrapport

I Norrbotten ligger snön än på sina håll, men i kustkommunerna bara i vissa skuggzoner. Isen försvann i Stadsviken (Luleå) för någon dag sedan, i dag togs utemöblerna fram. I skogarna finns en den tjäle kvar i markerna här och där, vilket gör arkeologiska arbeten lite vanskliga några dagar till.

I Skåne har gräsmattan klippts flera gånger. I Vimmerby klipptes gräset första gången i förra veckan. Hittills i söder och ännu några få veckor i norr råder idealiska förhållanden att se fornminnen i markerna innan löven slår ut och skymmer sikten.

Så vad gör vi Landskapsarkeologer i denna övergångstid från vinter till sommar?

Jo, i norr håller årets rapportarbete efter fjolårets fältarbeten på att avslutas innan nya startar. Av ca 40 rapporter och 60 informationstexter på skyltar om kulturmiljöer och fornminnen i norr återstår nu bara någon enstaka rapport och några få skylttexter att skriva. I söder är "rapportsäsongen", d.v.s. vintern så kort att rapporter måste produceras kontinuerligt. Där är fältsäsongen långt gången nu i maj. Hittills under 2012 har ca 70 fältdagar fördelats på arkeologiska utredningar för planering av vindparker. Därtill kommer ett antal fältdagar för landskapsvård, kartering av gamla åkrar i Norge och diverse utfärder till fornminnen, bl.a. till en fornby i Ungstorp och hållristningar i Italien.

Så vi ligger inte på latsidan direkt. Kanske vi har mest hektiskt just nu när vi ska fullgöra gamla åtaganden och samtidigt skriva offerter för kommande sommar och höst.

Här nedan några exempel på lägesrapporter från oss *Landskapsarkeologerna*. Det visar sig att tre lägesrapporter råkar ha fått en anknytning till gruvbrytning och tillhörande kringverksamheter. Två av dem råkar dessutom ha sina utgångspunkter i Silvergruvor från 1600-talet! Detta är en ren tillfällighet även om vi gärna intresserar oss för gamla gruvor. Egentligen intresserar vi oss för allt som har med landskapsarkeologi att göra – allt från urgamla stenålderslämningar till sentida kulturlämningar som hör till närtid. I Sverige och i övriga världen.

Lena i Hälsingland rapporterar att gruvhanterings lämningar "alltid" är aktuella på ett eller annat sätt för henne. Lena har lyckats frigöra en del tid till sin forskning kring den tidiga gruvbrytningen i Sverige mellan diverse konsultuppdrag under våren. Dels har hon presenterat de preliminära resultaten kring den medeltida kopparbrytningen i Örebro län vid ett seminarium på Örebro läns museum. Dels håller hon i dagarna på att färdigställa en rapport över resultaten från en forskningsgrävning för några år sedan av gruvlämningar i Meling, Norbergs bergslag. På bilden markerar en höggrovid Lena hur ett av schakten i gråbergsvärpen skulle dras vid grävningen. Melings gruvfält omnämns redan år 1332 och "Melingeberg" är en av fallstudierna som tas upp i den kommande avhandlingen. Och barnafödandet gick bra – bilden är ju inte från i år...

Ingela och Gerhard i Älvdalen rapporterar att de just kommit hem från Italien. Där besökte de ett av de figurrikaste hållristningsområdena i världen med ca 300 000 ristningar. Det ligger i Val Camonica i Lombardiet i italienska Alperna och är med på Unescos världsarvslista. Att studera hållristningar och informationsskyltar här var ett välkommet avbrott i det pågående arbetet med informationsskyltar hemma i Sverige. Alltid bra med vidgade perspektiv, i synnerhet som informationsprojekt på hemmaplan berör hållristningsområden som Nämforsen i Ångermanland. Dessutom pågår arbeten med information till Västergötland och Östergötland.

Området är imponerande, både med sina ristningar och med sitt läge på Dolomiternas sluttningar. Tack vare romarnas nerteckningar fanns namn på folk som hade ristat, som Camunifolket vid Naquana. Man tror att platsen var en genomfartsled under bronsålder och järnålder där bilder ristades av även andra folk, bland annat etrusker. En del motiv är närmast identiska med de man kan se i Skandinavien, bland annat i Tanum. Det finns också stora skillnader. Bland annat kan man se många hus på ristningarna i Val Camonica, något som är ovanligt i Sverige. Till skillnad mot svenska lokaler undviker man imålning. Det fanns dock en viss tjusning i att försöka hitta igen ristningarna. Efter att ha sökt en stund kunde man sedan se om man lyckats på informationsskylten på platsen där hållristningen fanns avbildad.

Landskapet i Val Camonica har ett av världens mest hållristningstäta områden.

På bilden nedan syns ristade hus i Val Camonica. Ristningarna ligger i de skogsklädda bergssluttningarna på av istiden slipade hällar. Samma typ av slipade hällar man kan se att människor föredrog i Sverige för ristningar.

Lennart i Norrbotten rapporterar att alla rapporter från fjolårets säsong nu nästan är klara. Bland nyfynden att skriva om märks lämningar med anknytning till Nasafjälls Silververk. Själva silvergruvan låg på kalvfjället i Pite lappmark nära norska gränsen. Malmen bröts i två omgångar, åren 1635-1659 och 1770-1810. För verksamheten behövdes transportvägar ända ner till Piteå och Skellefteå vid kusten, en sträcka på mer än 30 mil i tidigare väglöst land. En väg som anlades, Kristinavägen, hade raststugor, s.k. hållstugor, varje mil i skogslandet. Utom vägar anlades även nybyggen för att folk skulle finnas till hands vid hästtransporterna närmare kusten (närmare fjället stod samerna för transporterna med rendragna ackjor). Nybyggena för gruvsdriften blev inledningen på skogslandets jordbrukskolonisation innanför Norrbottenskusten.

Vid två olika arkeologiska utredningar har Lennart identifierat en färdväg som en del av Kristinavägen, en husgrund efter en av hållstugorna och ett övergivet nybygge med flera husgrunder från ett av de första nybyggena i Markbygden (Björknäs gamla tomt i Piteå kommuns inland). Vägen kan förmodas ha använts sedan 1630-talet. Hållstugan hör till 1630-talet. På bilden ovan görs en kartering av ca 15 husgrunder på Björknäs gamla tomt, övergiven efter en mordbrand kring 1950. Björknäs återbebyggdes som nybygge på 1860-talet på en då övergiven ödetomt med omgivande åkermark. Ödetomten hade anlagts 1780 för silververkets räkning och bör ha övergivits kring 1810. Den första bybyggelsen på denna plats hörde alltså till Nasafjällets andra gruvperiod. Sällan finns så många husgrunder att kartera från ett nybygge som här. Orsaken bör vara att olika bebyggelseskeden avlöste varandra så att lämningar finns från flera tider.

Ola i Hälsingland rapporterar från en utfärd till Ungstorp utanför Vimmerby. Här står Ola vid en medeltida husgrund tillhörig en övergiven bytomt med flera husgrunder. Intill finns ett gravfält från den äldre järnåldern. Bytomten är tydligt avgränsad mot inägomarken, som har talrika gamla odlingsrösen. Här gjordes utgrävningar i början av 1980-talet med Lennart Klang som projekt- och undersökningsledare.

Idag når man fornbyn utmed en väldigt fin vandringsled, Djursdalarundan. Man kan välja mellan en tre eller en sju km lång runda med natur- och kulturlämningar, rast- och utsiktsplatser och ett av de kanske finaste och mest omväxlande landskap som kan hittas! Vandra den och se ett fantastiskt fint stycke småländskt landskap! Informationsskyltar och en folder i fickformat på platsen ger vägledning. Den som vill läsa mer om fornbyn kan gå in på "kartor" på denna hemsida och leta rätt på "Vimmerby". Där finns litteraturhänvisningar.

(P.S. Ola och Lennart var där i samband med en arkeologisk utredning för vindkraft några mil längre bort).

Bland begivenheterna i Ungstorp utefter Djursdalarundan kan man lägga märke till Sveriges mäktigaste lönn. Omkretsen är ca 5,5 meter, höjden ca 25 meter och krondiametern ca 30 m.

Sune i Skåne rapporterar att han redan tillbringat mer än 50 dagar i fält för arkeologiska utredningar i samband med vindkraftsplanering i Syd- och Mellansverige. Fältarbetet har utförts under bästa tänkbara vegetationsförhållanden och har kunnat anpassas så att även väderleksförhållandena har varit perfekta – och resultatet blir därefter! Ett par hundra nya lokaler har registrerats, allt från kolbottnar och torpruiner till gravar, tjärdalar, offerkällor och fossil åkermark. På bilden ovan ett nyupptäckt gravröse med mittblock.

På bilden nedan fossil åkermark med ett odlingsröse kring ett flyttblock vid ett numera övergivet torp i skogen. Det gäller att kunna bedöma vad som är gravrösen och vad som är odlingsrösen!

Bengt i Stockholm rapporterar att han just har kommit hem från Norge. Där har han under tre veckor haft ett konsultuppdrag att kartera, analysera och tolka ett mycket speciellt landskap, ett s.k. lykkelandskap i Kongsberg. Lykkelandskapet formades och användes under 1600-, 1700- och 1800-talen av gruvarbetare vid Kongsbergs silvergruva. Gruvarbetarna tilldelades varsina "lyckor", d.v.s. markbitar stora som fotbollsplaner. Dessa lyckor fick de odla upp eller ha som betesmark för några få kor eller getter. Varje lycka hägnades in i ofta brant terräng där förutsättningarna för jordbruk var dåliga. Mängder med sten plockades bort från åkrar till röjningsrösen. Dessutom användes sten till alla hägnader. Kanske mest imponerande är de många terrasser som byggts av staplade stenar i den branta terrängen för att hålla kvar jorden till de ibland endast meterbreda tegarna som skapades.

Som mest sysselsatte silververket 4 200 personer under 1700-talet. 1958 upphörde Silververket efter att ha producerat 1350 ton rent silver. Sammanlagt blev det väldigt många lyckor genom åren. Kongsberg satsar nu på högteknologiska verksamheter. Staden expanderar. En omfattande villabebyggelse håller på att växa upp i stadens branta omgivning med alla lyckor. Bengt har arbetat i två delområden som snart ska exploateras. Karteringen och landskapsanalysen ska dokumentera hur markerna användes förr innan landskapet bebyggs med nutidens bostäder. Några parker med de gamla lyckorna kommer att bevaras.

I Gamlegrendåsens lykkelandskap ovanför Kongsberg nere i dalgången har exploateringen för en tät villabebyggelse redan påbörjats, bl. a. med anläggning av vatten- och avloppssystem. De många gruvarbetarnas arbetsinsatser träder här fram med alla inhägnade lyckor. I bilden antyds lykkelandskapets stenmurar. Närmast kameran har det varit åkerlyckor. Lite längre ner i tallskogen användes lyckor som utmark, d.v.s. för sommarbete.